

OBSAH

ÚVOD

13

AKO ČÍTANKU POUŽÍVAŤ?

17

PRVÁ KAPITOLA / RASIZMUS

ZA SEGREGÁCIU RÓMOV MUSÍ BYŤ SÚDENÝ ŠTÁT
(Z KNIHY *RÓMOVIA V ZAJATÍ POLITIKY*)

25

POLICAJNÁ RAZIA
(Z KNIHY *ROKY BEZPRÁVIA.
NEUVERITEĽNÝ PRÍBEH RAZIE V MOLDAVE*)

27

HISTÓRIE
(Z KNIHY *PREČO SA UŽ S BIELYMI NEROZPRÁVAM O RASE*)

31

PREDSLOV K ROZPRAVE O KOLONIALIZME
(Z KNIHY *ROZPRAVA O KOLONIALIZME*)

35

KOLONIALIZMUS A SCHIZOFRÉNIA ZÁPADNEJ EURÓPY
(Z KNIHY *FENOMÉNY DEJÍN*)

39

MÝLIL SA ALLPORT?
(Z KNIHY *ĽUDSKOSŤ. OPTIMISTICKÁ HISTÓRIA ČLOVEKA*)

47

DRUHÁ KAPITOLA / HOLOKAUST A DRUHÁ SVETOVÁ VOJNA

2
(Z KNIHY *ČO TO MÁ SPOLOČNÉ SO MNOU?*)
57

SLOVO V NESLOBODE
(Z KNIHY *TISOVI POZA CHRÁT. PRÍBEHY ODPORU VOČI ĽUDÁCKEMU REŽIMU*)
61

MEDZI POPIERANÍM HOLOKAUSTU, PREDSTAVAMI O KONCI SVETA A NADMERNOU SEBADÔVEROU. KONŠPIRAČNÉ IDEOLÓGIE V PROSTREDÍ KRAJNEJ PRAVICE
(Z KNIHY *FALŠOVANÁ PRAVDA. O VPLYVE KONŠPIRAČNÝCH TEÓRIÍ NA NAŠE MYSLENIE*)
65

ŠIKMÁ CESTA
(Z KNIHY *SLOVUTNÝ PÁN PREZIDENT. LISTY JOZEFOVI TISOVI*)
69

TRETIA KAPITOLA / KRÍZY SÚČASNOSTI – KLÍMA, IDENTITA, *PANDÉMIA*, *EURÓPSKA ÚNIA*, *ŽENSKÉ PRÁVA*

BODY ZLOMU
(Z KNIHY *NAŠA KLIMATICKÁ ZMENA*)
85

ZMENENÉ SLOVENSKO
(Z KNIHY *NAŠA KLIMATICKÁ ZMENA*)
89

RECYKLOVAŤ ODPAD NESTAČÍ
(Z KNIHY *NAŠA KLIMATICKÁ ZMENA*)

93

KRÍZA MODERNEJ DOBY
(Z KNIHY *AKO Z TOHO VON*)

97

VIERA V KONŠPIRÁCIE A POLITIKA. OD KONŠPIRAČNÝCH TÉM V
PREDVOLEBNÝCH KAMPANIACH AŽ PO „LŽIVÚ TLAČ“

(Z KNIHY *FALŠOVANÁ PRAVDA.
O VPLYVE KONŠPIRAČNÝCH TEÓRIÍ NA NAŠE MYSLENIE*)

101

ODPORCOVIA OČKOVANIA, MÝTY O RAKOVINE A FÁMY O AIDS –
KONŠPIRAČNÉ MYSLENIE V OBLASTI ZDRAVIA

(Z KNIHY *FALŠOVANÁ PRAVDA. O VPLYVE
KONŠPIRAČNÝCH TEÓRIÍ NA NAŠE MYSLENIE*)

105

POLITIKA DÔSTOJNOSTI
(Z KNIHY *IDENTITA*)

109

SÚBEŽNOSŤ
(Z KNIHY *TEMNÝ NOVOVEK*)

113

PENIAZE A MORÁLKA
(Z KNIHY *DESAŤ PONAUCENÍ PRE POSTPANDEMICKÝ SVET*)

117

GENOCÍDA?
(Z KNIHY *POTRATY*)

121

REVOLÚCIA PROTI TOLERANCII
(Z KNIHY *ČO PRÍDE PO EURÓPE?*)

125

ROZDIELNY POHĽAD NA MIGRÁCIU ALEBO ZRÁŽKA
RÔZNYCH FORIEM SOLIDARITY?
(Z KNIHY *ČO PRÍDE PO EURÓPE?*)

129

TRIBALIZMUS JE HLBOKO ĽUDSKÝ
(Z KNIHY *DO TMY*)

135

ROZŠIRUJÚCI SA OKRUH SÚCITU
(Z KNIHY *NA KONCI ZOSTANE ČLOVEK*)

139

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

143

ÚVOD

Program Školy za demokraciu funguje už šiesty rok. Počas celého školského roka realizujú naši lektori a lektorky aktivity vo vybraných triedach na viac ako tridsiatich základných a stredných školách v Banskobystrickom samosprávnom kraji. Ročne tak ide o stovky aktivít, pri realizácii ktorých vychádzame z našich metodík, ktoré - samozrejme - vždy prispôbujeme tomu, čo sa práve v spoločnosti na Slovensku a vo svete deje a zatriktívňujeme ich rôznymi typmi aktivít, ktoré neustále inovujeme. Počas pandémie sme preto vytvorili niekoľko interaktívnych vzdelávacích kurzov na rôzne témy, no vytvorili sme aj dve nové čítanky - nadstavbu našej prvej Ľudskoprávnej čítanky, ktorú sme vytvorili v roku 2018.

Už vieme, že s čítankami sa dá pracovať aj online. V minulom školskom roku sme niekoľko textov z Ľudskoprávnej čítanky a Angažovanej čítanky premenili na interaktívne online aktivity a mnohé z textov bežne používame aj počas online vyučovania.

Moderné technológie sú v súčasnosti pre čítanie ako také najväčšou konkurenciou. Podľa záverov výskumu o čítaní mladých, ktorý bol realizovaný Katedrou knižničnej a informačnej vedy Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave v spolupráci so Slovenskou asociáciou knižníc v roku 2017, mladí ľudia nečítajú najmä kvôli nedostatku času. Veľmi veľa času však trávia s inými, modernými médiami. Od televízie prešli predovšetkým k internetu a sociálnym sieťam. Kým kedysi deti trávili množstvo času pozieraním seriálov v televízii, dnes už nehľadajú dlhé príbehy, ale krátke epizódy mikroseriálov, ktoré influenceri a influencerky zdieľajú na sociálnych sieťach. Texty tam sú však skrátene a predstavujú len zlomok toho, čo nachádzame v knihách - čitateľstvo sa tak nemôže dostatočne rozvíjať a stimulovať.

Podľa pedagogičky a vedeckej pracovníčky Ľudmily Hrdinákovej z Katedry knižničnej a informačnej vedy FF UK znamená zjednodušený spôsob komunikácie aj zjednodušený spôsob myslenia. Čítanie je jednoducho úžasná výživa - pre srdce, dušu aj mozog. Najnovšie výskumy

z kognitívnej psychológie a neurológie ukazujú, že deti vyvíjajú rozumovú aktivitu a komunikujú so svetom oveľa skôr, ako sa pôvodne predpokladalo. Vplyv čítania na slovnú zásobu detí je skutočne významný; čítanie je jedinečným nástrojom pre ľudské myslenie. Príbehy sú pre pochopenie sveta veľmi dôležité - cez názorné a pútavé príbehy majú deti možnosť spoznať aj to, ako sa v živote realizujú dobré skutky či pozitívne (no aj negatívne) medziludské vzťahy. Slovník a koncept sveta sa pod vplyvom zapojenia emócií budujú rýchlejšie, efektívnejšie a intenzívnejšie.

Fakt, že sa každý rok snažíme prinášať zaujímavé metodické materiály, ktoré môžu nielen naším lektorom a lektorkám, ale aj učiteľom a učiteľkám pomôcť vo vzdelávaní k ľudským právam, v deradikalizačnom vzdelávaní, ale aj v upevňovaní a rozvoji kritického myslenia, sa nemení. Práve preto sme sa rozhodli vytvoriť ďalšie pokračovanie Ľudskoprávnej čítanky, ktoré vzniklo v rámci projektu projektu Školy za demokraciu – rozvoj, profesionalizácia a advokácia podporeného Nadáciou otvorenej spoločnosti v rámci programu Active Citizens Fund - Slovakia.

Do tretieho pokračovania Ľudskoprávnej čítanky sme preto vybrali viac ako dvadsať zaujímavých textov z kníh, ktoré vyšli najmä v rokoch 2020 a 2021, aby sa tak k čitateľkám a čitateľom dostali tie najčerstvejšie novinky z knižných pultov. Hoci ide o miestami vcelku náročné čítanie, sme presvedčení o tom, že práve otvorený dialóg o európskej a svetovej minulosti, prítomnosti a budúcnosti nám dopomôže k väčšiemu porozumeniu a solidarite. Kríza súcitu, klimatická kríza, neustály boj za základné ženské práva či neschopnosť zorientovať sa v množstve informácií a tendencia veriť šarlatánom (v oblasti zdravia, no aj politiky) - s týmto všetkým sa v našich životoch stretávame a toto všetko sa snažíme pochopiť. Tieto faktami nabité texty môžu byť nástrojom, ktorý nám pomôže zamyslieť sa, klásť si otázky, prehodnotiť vlastné konanie alebo sa prinajmenšom zorientovať v momentálne veľmi dôležitých a závažných témach.

Pokračovanie Ľudskoprávnej čítanky nadväzuje na všetky tri čítanky, ktoré sme vydali ako samostatné prílohy k metodike programu Školy za demokraciu. Má slúžiť lektorom a lektorkám programu, ale aj učiteľom a učiteľkám, ktoré sú do programu zapojené. Veríme, že Ľudskoprávna čítanka 3 sa stretne s rovnakým úspechom ako predošlé čítanky, a že texty v nej prinesú zaujímavé námety na diskusiu, nové poznatky a najmä radosť z čítania. Dúfame, že budete našu čítanku používať radi a tešíme sa na každú vašu spätnú väzbu.

Zuzana Szabóová
zostavovateľka čítanky

AKO ČÍTANKU POUŽÍVAŤ?

Čítanka je tvorená vybranými textami, ku ktorým prislúchajú úlohy a námety na diskusiu. Každý text je označený aj stupňom náročnosti od 1 do 3. Texty označené 1 sú veľmi jednoduché a mali by ich zvládnuť mladí ľudia od 13 rokov. Texty označené 2 sú trochu zložitejšie a odporúčame ich používať s mladými ľuďmi od 15 rokov. Texty označené 3 si žiadajú väčšiu pozornosť, napriek tomu by ich mali zvládnuť všetci a všetky, ktorí už majú 16 a viac rokov. Čítanka je zároveň rozdelená na tri kapitoly podľa tém. Používanie čítanky je preto veľmi jednoduché. Zvoľte si tému a podľa nej si nájdete text, ktorý sa vám pre vašu cieľovú skupinu najlepšie hodí. Následne s textom pracujete, pričom na jeden text väčšinou potrebujete 45 až 90 minút. Témy, ktoré sú v čítanke zastúpené:

- rasa, rasizmus a kolonializmus
- holokaust a druhá svetová vojna
- krízy súčasnosti - klíma, identita, pandémia, Európska únia, ženské práva

Texty, ktoré sme do jednotlivých tematických okruhov zaradili, zväčša nie sú monotematické a mohli by byť súčasťou niekoľkých okruhov zároveň. Pre prehľadnosť sme však každý text zaradili do okruhu, ktorý je v texte zastúpený dominantne. Úlohy a námety na diskusiu, ktoré obsahuje každý text, nie sú konečné a môžete si ich doplniť či prispôbiť. Ide predovšetkým o smery, ktorými sa pri práci s textami odporúčame uberať najmä zo začiatku používania čítanky.

Každý text však v sebe ukrýva omnoho väčší potenciál a je na každom učiteľovi, učiteľke či lektorovi alebo lektorke a, samozrejme, na kapacitných a časových možnostiach, aby tento potenciál v plnej miere

využil. Pri tom veľmi pomôže aj základná metodika programu Školy za demokraciu, Ľudskoprávne čítanky 1 a 2 a Angažovaná čítanka, ktoré Ľudskoprávna čítanka 3 vhodne dopĺňa. Preto je dôležité poznamenať, že všetky aktivity v čítanke sú založené na predpoklade, že osoba, ktorá čítanku používa, je dobre oboznámená so samotnou základnou metodikou programu.

K predchádzajúcemu odseku ešte treba poznamenať, že čítanka bola vytvorená pre účely programu Školy za demokraciu. Z tohto dôvodu sme nadväzovali na jej základnú a pomerne rozsiahlu metodicu, a preto sme si mohli dovoliť vynechať niektoré časti, ktoré by v samostatnej metodike nemali chýbať.

Texty v čítanke možno veľmi dobre kombinovať so základnou metodikou programu. Metodika nášho programu a čítanky predstavujú sú výbornými zdrojmi pre vylepšenie vašej práce s mladými ľuďmi.

PRVÁ KAPITOLA

RASIZMUS

V prvej kapitole čítanky nájdete výber textov, ktoré sa venujú rase, rasizmu a kolonializmu. Môžete si prečítať úryvky o segregácii rómskych detí na slovenských školách, razii v Moldave nad Bodvou - násilnom “preventívnom” zásahu voči ľuďom, ktorí nič nespáchali, ale aj texty, ktoré sa venujú obchodu s otrokmi a otrokyňami v Británii, kolonializmu a teórii amerického psychológa Gordona Allporta.

Zoznam úryvkov v prvej kapitole:

1. Za segregáciu Rómov musí byť súdený štát
(z knihy Rómovia v zajatí politiky)
2. Policajná razia
(z knihy Roky bezprávia. Neuveriteľný príbeh razie v Moldave)
3. Histórie
(z knihy Prečo sa už s bielymi nerozprávam o rase)
4. Predslov k Rozprave o kolonializme
(z knihy Rozprava o kolonializme)
5. Kolonializmus a schizofrénia západnej Európy
(z knihy Fenomény dejín)
6. Mýlil sa Allport?
(z knihy Ľudskosť. Optimistická história človeka)

Úryvkami v tejto kapitole sú vybrané texty z nasledovných kníh:

Rómovia v zajatí politiky

Autorka: Vlado Rafael.

Vydavateľstvo: eduRoma, 135 s., 2018

O knihe: Ako sme na Slovensku počas poslednej dekády pokročili v riešení „rómskeho“ problému? Ako sa v posledných rokoch k tomuto problému postavili spoločenské elity, politici a politické strany? Hoci autor začal texty písať pred viac ako 10 rokmi, dodnes mnohé z nich prekvapujú svojou aktuálnosťou a naliehavosťou. Môže za to nadčasovosť autora alebo problému? Vlado Rafael v tomto prípade ako poctivý pozorovateľ zaznamenáva, čo všetko sa za ten čas spoločnosti vo vzťahu k svojej najslabšej menšine nedarí dosiahnuť. Jeho kritický pohľad dopĺňajú kresby známeho slovenského karikaturistu Shootyho. No nie je to tak, že autor len kritizuje. Vytrvalo ponúka aj východiská. Čím viac ľudí sa o nich dozvie, tým väčšiu šancu máme, že sa dočkáme aj potrebnej zmeny.

Roky bezprávia.

Neuveriteľný príbeh razie v Moldave

Autor a autorka: Samo Marec a Veronika Prušová

Vydavateľstvo: N Press, 224 s., 2021

O knihe: Podvečer devätnásteho júna 2013 vtrhlo do osady Budulovská v Moldave nad Bodvou viac ako šesť desiatok policajtov. Keď po polhodine odišli, zostali po nich zničené príbytky, vybité zuby a modriny po obuškoch na telách viac ako tridsiatich obyvateľov vrátane žien a detí. Policajti nenašli žiadnu hľadanú osobu ani ukradnuté veci. Razia nebola ojedinelá brutalitou ani výsledkom, ale tým, čo nasledovalo po nej. Obyvatelia sa totiž rozhodli brániť. Ich cesta za spravodlivosťou trvala osem rokov a do kauzy sa zapojili najvyšší štátni úradníci, Európsky súd pre ľudské práva aj elitní právnicki. Ako sa však z poškodených mohli stať obvinení a z policajtov hrdinovia? Bol to len ďalší skutok, ktorý sa nestal? Kde sú korene absurdných rozhodnutí a trápnych vyhlásení štátnych úradníkov? Ako sa žije v Moldave nad Bodvou a akú šancu na spravodlivosť majú občania, ak sa proti nim spojí štátna moc?

Prečo sa už s bielymi nerozprávam o rase

Autorka: Reni Eddo-Lodge

Preklad: Zuzana Szabóová

Vydavateľstvo: Literárna bašta, 276 s., 2021

O knihe: Britskú novinárku prestalo baviť, že musí všetkým vysvetľovať pocity ľudí s inou ako bielou farbou pleti. Jej priama esej berie diskusiu o rase z rúk nezainteresovaných, kritizuje dominanciu bielych politik, ale aj bieleho feminizmu. Ostro polemizuje, no zároveň hľadá riešenia, ako pristúpiť k rasizmu a priblížiť sa k spoločnej zodpovednosti za spravodlivejšiu spoločnosť.

Rozprava o kolonializme

Autor: Aimé Césaire

Preklad: Lucia Duero, Silvia Ruppeltdová

Vydavateľstvo: KPTL, 120 s., 2020

O knihe: Druhá svetová vojna nastavila krivé zrkadlo dovtedajšiemu európskemu vnímaniu slobody, rovnosti a bratstva. Aimé Césaire bol jedným z tých, ktorí sa vo frankofónnom svete podpísali pod spoločensko-umelecké hnutie négritude. Jeho zmyslom bola nová historická epocha, taká, v ktorej by sa ideály humanizmu a rovnosti rozšírili na všetkých ľudí. Toho nevyhnutnou podmienkou bolo prekonanie kolonializmu a koloniálneho myslenia. K slobode, rovnosti a bratstvu pridal aj potrebu identity. Aimé Césaire (1913-2008), básnik, spisovateľ, filozof a politik z karibského Martiniku, sa stal tvárou novej epochy dekolonizácie a najvýraznejšou postavou hnutia, ktoré si vytýčilo za cieľ vrátenie dôstojnosti africkej identity. Ako súputníka surrealistickej revolúcie ho André Breton nazval negre fundamental. Césairova Rozprava o kolonializme, ktorá vznikla v roku 1950, je bravúrnou obžalobou pokrytectva humanizmu západného sveta, a zároveň manifestom oslobodenia. Po prvý raz v dejinách bola s plnou silou obhájená hodnota a rovnocennosť čiernych kultúr. Tým sa Rozprava o kolonializme stala jedným z najväčších diel svetovej antikoloniálnej literatúry.

Fenomény dejín

Autor: Jaroslav Valent

Vydavateľstvo: Petit Press, 160 s., 2021

O knihe: Kniha Fenomény dejín je pútavou výpravou do minulosti. Trinásť historikov mapuje v rozhovoroch s Jaroslavom Valentom rôzne epochy ľudských dejín. Viaceré majú vplyv na to, ako dnes žijeme a akými pravidlami sa riadime. Nahliadnite do života Rimanov a Sparťanov, stojte pri zrode historických osobností či vzniku hrozivej epidémie, ktorá vyludnila mnohé časti Európy. Dotknite sa aj najpálčivejších bodov našej nedávnej minulosti. Vydajte sa na plavbu s tými, ktorí dejinám venovali celý svoj život a objavujú pre vás nový a neznámy svet.

Ľudskosť.

Optimistická história človeka

Autor: Rutger Bregman

Preklad: Jana Trajtelová, Michal Lipták

Vydavateľstvo: N Press, 464 s., 2020

O knihe: V čom sa mýlia apokalyptické filmy, keď zobrazujú prírodné pohromy alebo vojnu? Ako sa v skutočnosti správajú ľudia pri bombardovaní? Čo naozaj zažili deti, ktoré stroskotali na pustom ostrove, a prečo to bolo také odlišné od knižného príbehu Pán múch? Ako došlo k zásadným pozitívnym prerodom spoločností, napríklad k ukončeniu apartheidu? Bregman nám na mnohých prípadoch ukazuje, že viera v ľudskú dobrosrdečnosť a vôľu spolupracovať nie je len optimizmus – je to realizmus. Keď si o ľuďoch myslíme to najhoršie, to najhoršie sa v našej politike a ekonomike napokon aj prejaví. Ak však uveríme, že v ľuďoch sú privetivosť a altruizmus hlboko zakorenené, položíme tým základy pre ozajstné zmeny v spoločnosti. Ak existuje presvedčenie, ktoré spája ľavičiarov a pravičiarov, psychológov a filozofov či starovekých a moderných mysliteľov, tak je to tichý predpoklad, že ľudia sú zlí. Je to presvedčenie, ktoré inšpiruje novinové titulky a usmerňuje zákony, ktoré utvárajú naše životy. Toto presvedčenie je hlboko zakorenené v západnom myslení od Machiavelliho po Hobbesa, od Freuda po Pinkera. Ľudia sú vraj vo svojej prirodzenosti sebeckí a poháňa ich v prvom rade vlastný záujem. No čo ak to nie je pravda?